

Mester Béla EMLÉKKÉPEK A SOHASEM VOLT HÁBORÚBÓL

 ligetmuhely.com/mester-bela-emlekkpek-a-sohasem-volt-haborubol/

I.

Mindig zavarba ejtő szembesülni azokkal a nagyszabású emberi alkotásokkal, amelyeket végül senkinek soha nem sikerült rendeltetésszerűen használatba venni. A felszentelés nélkül maradt templomra, a királynak soha színét nem látó uralkodói palotára vagy éppen a próbariadókon kívül soha nem használt atombunkerre nem tudunk olyan komolysággal gondolni, mint azokra az épületekre, amelyekről évszázadok és radikális átépítések után is elmesélhető, hogy milyen szertartások folytak vagy milyen törvényt hirdettek ki bennük egykor; illetve miként és

kiknek az életét mentették meg a legutóbbi atomcsapás idején. Az ilyen építmények értékeiről, a belefektetett munkáról és tudásról, legyenek akármilyen régiak és jól megtervezettek-építettek, csak a szaktörténészek szoktak megemlékezni, ám az ő bizonykodásukon is látszik, hogy valójában tudják: amiről beszélnek, az a tudomány és a technika történetének *be nem teljesült* lehetősége, valamiképpen *kívül van* a történelmen.

egyfajta kelletlen érzés

Számos ilyen sorsú építmény van szerte a világon, és egészen különböző a helyük a közösségi emlékezetben. A – hidegnek nevezettet beszámítva – kettővel azelőtti európai háború monumentális műszaki emlékműve, a *Maginot-vonal* vagy a Csehszlovák Köztársaság harmincas években a német határon kiépített erődítményrendszere hasonlóképpen homályosodott el a kollektív emlékezetben, mint a hidegháború ereklyéi. Ma is csak kelletlen érzéssel lehetne taglalni, hogy a belefektetett munka és műszaki lelemény milyen hatékonyan lett volna képes megállítani az ellenséget, *ha az úgy és arról jött volna, ahogyan és amerről vártuk*. Az építők tudása, teljesítménye ettől persze nem lesz kisebb, ám az emlékező elbeszélőben mindig megmarad egyfajta kelletlen érzés. Kézenfekvőbb a funkció nélküli műtárgyak helyett inkább a hősökre és a mártírokra emlékezni, hiszen erről azt gondoljuk: tudjuk, hogyan kell.

Ahhoz, hogy hasonló, funkció nélküli építmény közösségi emlékezetünk része legyen, legalább utólag, szimbolikusan kell neki valami újabb értelmezést adni. Felülmúlhatatlan példája ennek a kínai Nagy Fal (valójában Hosszú Fal, pontosabban Tízezer Mérföld Hosszú Fal, amely kifejezésben a 'tízezer' természetesen csak 'nagyon sok'-at jelent). Jól tudjuk ma már, hogy az Első Császár igazi nagy tette nem a Nagy Fal *megépítésének* elrendelése volt, hanem éppen az egyes kínai fejedelemségek egymás ellen épített falainak, erődítéseinek, műszaki zárainak *lerombolása*. Az is világos, hogy a közkeletű nézetekkel szemben nem hajtották tízezer számra a kényszermunkásokat a Nagy Fal építéséhez. (Valakit „falépítővé tetoválni” az egyik fajta súlyos kényszermunkára ítéletet jelentette a korabeli büntetőjogban; az erre ítélték azonban nem kellett, hogy szó szerint falépítésen dolgozzanak; és még akiknek történetesen tényleg ilyen munka jutott, valószínűleg azoknak a többségét sem szállították a Nagy Falhoz.) Azt is jól látjuk már, hogy a Nagy Fal soha nem védte meg Kínát azoktól, akik ellen épült. Az Első Császár és közvetlen utódai nem zárkóztak be a fal mögé, hanem lovas hadsereget szerveztek, biztosították a hadtáp-útvonalat, majd mélyen behatoltak a nomádok szállásterületére és ott verték szét őket. A császárság határai, amikor virágzott a birodalom, jóval túlterjedtek a fal északi határain, amikor pedig Csingisz (későbbi türk alattvalói nyelven: Dzsingisz) nagykán alatt egyesültek a puszták törzsei, a kínai hadjáratban a Nagy Fal átlépése nem jelentett említésre méltó hadi eseményt. Még később a kínai elit maga hívta be a fal mögé a mandzsu barbárokat; lesznek szívesek az aktuális parasztlázadást leverve pár száz évig uralkodni a birodalmon – a falon innen és túl. A Kínai Falnak, mint a maradi elzárkózás *modern kori* jelképének *európai* megkonstruálása kellett ahhoz, hogy a katonailag értelmetlen objektum a kulturális emlékezetben helyet kapjon.

II.

A soha komolyabban meg nem ostromolt Nagy Falra és a hozzánk közelebbi korok stratégiai tévedésnek bizonyuló, hasonló műtárgyaira emlékeztetnek a soha meg nem történt háború műszaki relikviái abban is, hogy látványosan nem védnek már senkit senkitől. Akár keletről, akár nyugatról közelítünk az egykori védművekhez, nagyjából ugyanabban a világban, ugyanabban a kultúrában vagyunk; első pillantásra, háttértudás nélkül nem is igazán világos, vajon ki akart itt harcolni kivel. Bizonytalan vagyok, hogy mennyire van meg bennünk még a műtárgyak értelmezéséhez szükséges háttértudás ma, a pusztá tények ismeretén túl is. Bennem és nemzedéktársaimban, a negyvenes, ötvenes magyar férfiak többségében, akik ennek a soha nem volt háborúnak a számon nem tartott

veteránjai vagyunk, talán még dereng valami, segíthetünk összerakni ifjúkorunk emlékeiből és mai tudásunkból valamit, ami érthetőbbé teszi az elhagyott tárgyakat. Mert katonája voltam én is ennek a sohasem volt háborúnak, jóllehet bizonyosan nem annak a frontnak a nem létező csatáiban harcoltam, ahonnan a képek származnak. Érthető, miért nincs szlovák, magyar, román vagy bolgár fotó (az már kevésbé, hogy a volt csehszlovák–nyugat-német határról sem látható semmi). Balti- és északi-tengeri kijárással rendelkező országok adják a képek zömét, ezt csak az ukrainai, szevasztopoli orosz tengeralattjáró-bázis és a szétrohadó haditechnika néhány ukrainai fotója tarkítja. Tényleg arrafelé, északabbra húzódnak a fő európai front, valahol a két Németország, majd Skandinávia és Oroszország között. Mi mellékhadszíntérként gondoltunk az országra és magunkra, és valószínűleg ezt gondolták rólunk a nagyhatalmak tábornokai is. A hidegháború katonai részét mi már, legalábbis a nyolcvanas években, nem annyira húsba vágó fenyegetésként, sőtét lehetőségként éltük meg, inkább a felsőbbség bohóckodásaként. Nem emlékszem olyan, atomtámadás esetére szóló katonai vagy polgári védelmi oktatásra, ahol a rettenet felülírta volna a komikumot. El tudom képzelni, hogy északabbra komolyabban vették és jobban gyűlöltek a hidegháborús világhelyzetet, mi inkább csak kinevettük. Ebből a tapasztalatból máig áthagyományozódott valami körvonalazatlan és teljességgel alaptalan biztonságérzet. Már hetekkel a délszláv fegyvernyugvás után hallani lehetett komoly emberektől, hogy Magyarországnak semmilyen szövetségi rendszerre, nemzetközi szerződésre, biztosítékra nincsen szüksége, hiszen nincsenek ellenségei, mindenki a barátja a környéken. Valahogy akkor sem akaródzott elismerni, hogy a háború a hosszú európai béke után szörnyű, de reális lehetőség, amikor naponta repültek be idegen harci gépek a magyar légtérbe. Nagyon is hozzászoktunk a magyar mellékhadszíntér tudatához, hovatovább beépült az identitásunkba. Megszoktuk, hogy *mindig másutt van az igazi háború*, sőt, a sohasem volt háború fő frontja is elkerül. Ezért aztán, immunitásunkban bízva, akkor sem teszünk semmit a helyzet pacifikálására, amikor már rajtunk kívül minden külső szemlélő előtt világos, hogy közeli a robbanásponthoz. Ám a sohasem volt háború magyar veteránjainak az a belső meggyőződése, hogy nyugodtan lehet rettenetes arcot vágva élesre tölteni és célra tartani, mert a ravaszt úgysem kell majd meghúzni, legföljebb a gyakorlaton – hiszen eddig sem kellett. Nem tudom, mi lenne velünk olyan helyzetben, amit már nem lehet elviccelni, és ahonnan nem lehet majd dolgunk végeztével hazajönni, mint mondjuk Afganisztánból, *mert már eleve itthon vagyunk*.

III.

Hiába nem hazaiak a képek, hiába, hogy más hadseregekben rendszeresített eszközök, másutt felépített műtárgyak szerepelnek rajtuk, a korszak tárgyi, képi világa, technológiai szintje kölcsönöz nekik egyfajta furcsa, távolságtartó, néha utálatba forduló, mégis létező otthonosságot. (A képek az elhagyott, de még ki nem ürített objektumok utolsó technikai és tárgyi szintjét tükrözik, tehát a nyolcvanas évek közepének és végének a nemzedékem számára ismerős világát, nem pedig a létesítmények jó része fölépítésének, az ötvenes éveknek az állapotait.) Mindjárt külön is kell választanom a többtől néhány képet. A – valószínűleg még világháborús – katonasírok, emlékművek még egy valóban megvívott háború emlékei; a kelet-német Stasi-cella és a ledöntött litván Lenin-szobor az idegen fegyvereken nyugvó diktatúra hétköznapi eszközeit és ideológiai jelképeit mutatják; a romos, elhagyott kelet-németországi orosz laktanya ideologikus falfestményei és a megszűnt katonai kórház összedobált, törött bútorai ugyanúgy lehetnének otthon (Oroszországban) is, mint itt, az éppen feladott megszállt területen. A kozmosz meghódításának képei pedig – bár maga az űrkutatási verseny szerves része volt a sohasem megvívott háborúnak – megszokottak voltak szovjet civil környezetben is, mondjuk egy művelődési központ díszítéseként. A rozsdásodó löszertömeg, a harci járművek roncsai a védművek keleti oldalán összeomlásról, pánikról tanúskodnak. Itt és csak

itt látszik, hogy valójában ki a vesztese a sohasem volt háborúnak. (Valamilyen értelemben persze mindazok a vesztesei, akiknek ez a roncs tömeg a környezetét terheli. Nem mindegy azonban, hogy a megszűnt hidegháborús bázis után robbanásveszélyes lőszertömeg marad hátra vagy könyvtári pecsétek sora, amelyek azt tanúsítják, hogy az angol klasszikusok könyvsorozata a felszámolt amerikai bázis helyőrségi könyvtárából származik.) A különféle alagutak, járatok képei elég nyomasztóak, ám, ha nem tudnám, hogy hol készültek, éppenséggel a bányászélet megpróbáltatásait vagy a metróépítők kemény munkáját is illusztrálhatná a kétségkívül elidegenedett ipari környezet.

a sohasem volt háború

Ami igazán megfogja a szemet, az az igen gyér számban épen megmaradt enteriőrök világa. Ezeket nézve valóban elgondolkodhatunk, mi lehetett azoknak az embereknek a világképe, akik eltervezték ezeket a helyiségeket, és konkrétan mi járhatott akkor az agyukban. A Stasi-cellát nem számítva – ami azért maradt épen, mert minden berendezés le van benne csavarozva vagy hegesztve – csak három ilyen van a kollekcióban, hiszen nyilván ezek maradtak meg a legkevésbé; leszerelésük, széthordásuk vagy szétrohadásuk előtt általában már nem tudták megvárni, hogy fotódokumentáció is készüljön róluk az utókor számára. Mindhárom kép a sohasem volt háború misztikus ködbe vesző helyszínein, az *atombunkerek* védte kommunikációs és hatalmi központokban készült. A tudományos-fantasztikus katasztrófa-irodalomnak máig kedvelt témája, hogy ki és hogyan kerülhet be egy ilyen atombiztos szobába, milyen a felszerelése, berendezése, raktárkészlete, és főleg, hogy miről beszélnek, döntenek benne az atomcsapást túlélő, többnyire a kormányzathoz tartozó kiváltságosok. És akkor most évtizedek után végre feloszlik a homály, és végre színről színre láthatjuk, amiről eddig csak fantáziálhattunk. Az azóta lezajlott digitális forradalom agyunkra, szemünkre tett hatását sehogyan sem tudjuk kiküszöbölni; hiába, a digitális technológia áthatolhatatlanul áll közöttünk és az objektum tervezői között, még akkor is, ha a digitalizálás matematikai alapjairól az illetők összehasonlíthatatlanul többet tudtak, mint mi most. A fekete tárcsázós telefon, az *orifonra* emlékeztető külsejű, és valószínűleg ugyanolyan belsejű doboz a többi technikai eszközzel egyszerre idézi az *Orion úrhajó* című tévésorozatot – így képzeltek a jövőt a hatvanas években – és saját nyolcvanas évekbeli tapasztalatainkat, amikor már világos volt, hogy ami egyenruhában és civilben körülvesz bennünket, újonnan gyártva is a múlt technikája. Különösen feltűnő ez a kelet-német kommunikációs bunker képén: a hangsúlyozottan középre helyezett irányítópulton és a falak NYÁK- (nyomtatott áramkör-)szerű ábráin átüt az egyre elavultabb technológiában görcsösen bízó kormányzati mindenhatóság. Nem kell még a körzős-vonalzós címet sem kitenni, hogy sejtsük, hol is vagyunk. Párja a körülményekhez képest emberibb. A holland polgári védelem atomtámadás esetére létesített kommunikációs központja persze nem szigorú értelemben vett főhadiszállás; a benne tevékenykedő egyenruhások dolga nem az lett volna, hogy a válaszcsapást levezényeljék, hanem „csak” az, hogy emberéletben, anyagiakban mentsék a menthetőt. Itt vannak székek is, amelyekbe embereket, hovatovább összeműködő embercsoportot lehet beleképzelné, és a technikai kommunikáció eszközei is csupán eszközként vannak jelen, nem hatalmi szimbólumként, mint az előbbin. A legtitokzatosabb azonban a Lett Szovjet Szocialista Köztársaság kormányzati atombunkerének a tárgyalója. A tervező és a megrendelő kínosan ügyelt arra, hogy két, nehezen összeegyeztethető üzenet jelenjen meg egyszerre a helyiségben. Az egyik a hatalmi reprezentáció. Ez a helyiség a végítélet közepette is egy szovjetköztársaság kormánya döntéseinek a színtere, ennek megfelelő belmagasság, a békeidőket idéző civil faliszekrények és fotelek járnak hozzá, a falon pedig természetesen a köztársaság és a Szovjetunió zászlaja. (A zászlók miatt sem lehet alacsony a fal.) Ugyanakkor szimbolizálnia kell a szükséghelyzetet is; mégsem másolhatják le a föld alatt egy az egyben a köztársaság Legfelső Tanácsának a székházát dohányzóasztalostul, büféstül. Az eredmény egy olcsóbb szálloda folyosóvégi társalgójának vizuális megjelenése, amelyen azért a szovjet viszonyok között is átüt valami a skandináv-balti design világából. Ezt látva, a zászlók dacára nem hihetjük el igazán, hogy itt valóban válsághelyzeteket oldottak volna meg komoly hatalommal rendelkező emberek.

IV.

A háború, amelynek emlékeit látjuk, és amelynek esetleg a katonái is voltunk, végül érdeklődés hiányában elmaradt. Volt, van és lesz is még elég véres háborúja az emberiségnek, de ez a nagy végítélet, amelyre folytonosan készülődtünk, sohasem történt meg ténylegesen. Képei a technológiai világ változásával egyre idegenebbé válnak, az elavult eszközök egyszerre furcsák, nosztalgikus hangulatúak; félelmetesek olykor, ám ugyanakkor néha szánnivalóan komikusak. Idegenül bolyongunk közöttük; a technikai avulás és a használatbavétel elmaradása miatt valahogyan időtlenek, időn kívüliek, bizonyos értelemben értelmezhetetlenek számunkra. Az idegenséget az is fokozza, hogy nem tudjuk, *mihez képest* is lenne idegen nekünk a Roemers által a félmúltból szerencsére – nagy fáradtsággal – megmentett, visszahozott képi világ. Hiszen hovatovább nekünk sincsen vizuális otthonunk, nem tudhatjuk, Roemers képeinek idegenségével szemben mi lenne *számunkra otthonos*. Pedig csak akkor nyugodhatnánk meg végleg, ha a sohasem volt háború képeiből saját, nagyon is létező békekorunk vizuális világába tudnánk menekülni. Márpedig egyelőre sejtelmünk sem lehet arról, milyen lesz majd mostani, hasfájós békekorunk képi emlékezete, mit tekintenek majd a mi jellemző, számunkra már furcsának tűnő vizuális terüneknek, környezetünknek negyedszázad múlva.